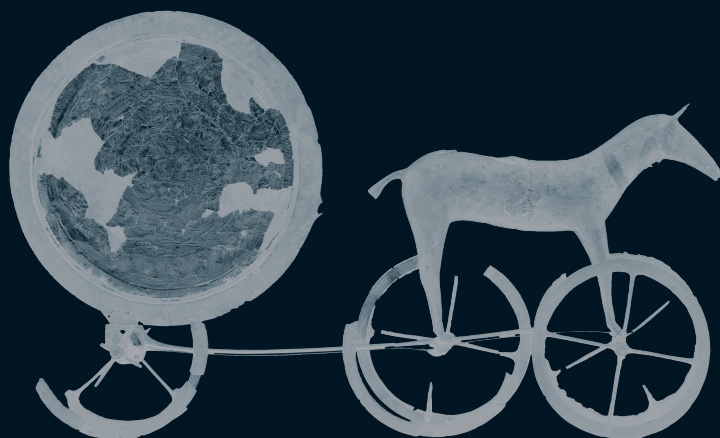

DITLEV TAMM

KULTUR ARVEN

OG DENS RETLIGE BESKYTTELSE

Kulturarven

– og dens retlige beskyttelse

Ditlev Tamm

Kulturarven

– og dens retlige beskyttelse

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
2016

Ditlev Tamm
Kulturarven – og dens retlige beskyttelse

1. udgave, 1. oplag

© 2016 by Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Alle rettigheder forbeholdes.
Mekanisk, elektronisk, fotografisk eller anden gengivelse af
eller kopiering fra denne bog eller dele heraf
er ifølge gældende dansk lov om ophavsret ikke tilladt
uden forlagets skriftlige samtykke eller aftale med Copy-Dan.

Det har ikke været muligt at opspore
samtlige rettighedshavere til illustrationerne.
Ved henvendelse vil alle naturligvis blive honoreret,
som havde der foreligget en aftale.

Omslag: Marianne Tingkov
Omslagsfoto: John Lee, Nationalmuseet
Tryk: Clemensstrykkeriet, Viborg

Printed in Lithuania 2016

ISBN 978-87-574-3496-5
E-bog ISBN 978-87-574-9883-7

Udgivet med støtte fra Margot og Thorvald Dreyers Fond

dreyersfond

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Gothersgade 137
1123 København K

Telefon: 39 13 55 00
e-mail: forlag@djoef.dk
www.djoef-forlag.dk

Forord af kulturminister Bertel Haarder

2015 blev ikke noget lyst år for menneskehedens fælles kulturarv. Blandt de mange grusomheder fra terrororganisationen Islamisk Stat var ødelæggelserne i den antikke by Palmyra, og andre steder i Syrien og Irak, hvor man forsøgte at udslutte alle historiske minder om civilisationen.

Det er desværre langt fra første gang, sådanne begivenheder finder sted. Rødgardisterne kastede sig ødelæggende over Kinas kulturarv under Kulturrevolutionen i 60'erne. Store kulturværdier gik tabt under den franske revolution. Reformationen var heller ikke blid ved den europæiske kulturarv – om end vi også kan takke den for de mange danske kalkmalerier, der blev kalket over, og dermed reddet fra tidens tand.

Når vi skal sætte ord på vores vrede og fortvivelse over sådanne ødelæggelser, kalder vi dem ofte for »meningsløse« eller »planløse«. Det er dog ganske forkert. Som regel er der i allerhøjeste grad plan og mening i destruktionsaktionen. Planen er at ødelægge det traditionelle og fjerne historiens fysiske tilstedeværelse. Meningen er, at traditionen og historien ikke skal stå i vejen for den Sandhed, som ødelæggerne tror på. Under den franske revolutions udskjelser var det Fornuften, under Kulturrevolutionen var det et kommunistisk idealsamfund, for Islamisk Stat er det den sande, oprindelige religion, der ikke må korrumpes af tradition og kompromisser (ganske som det i øvrigt var for en del protestantiske reformatorer).

Det fortæller også noget om, hvad der er på spil. Islamisk Stat, som man ellers skulle tro havde nok i at føre krig mod verdens stærkeste militærmagter i forening, bruger deres kræfter på at bekæmpe gamle ruiner. I bogen citerer Ditlev Tamm den amerikanske historiker David Loewenthal, for hvem kulturarven ikke alene er et udtryk for historien, men det fysiske udtryk for *erindringen*. Erindringen er vores bekræftelse på, at historien eksisterer og har betydning.

Det kan hjælpe med til at forstå kulturarvens betydning, og hvorfor den kan vække sådan et had hos verdens mørkemænd. Kulturarven holder erin-

dringen om fortiden levende, og den der holder erindringen levende, forstår, at verden består af mange steder og tider, og ikke kan sættes på én formel. Totalitære regimer hader erindringen, om end de sagtens kan dyrke den form for historie, hvor fortiden kan sættes på formel – således som østblokken (og en del også herhjemme) dyrkede den historiske materialisme, hvor alle denne verdens mangfoldige tilskikkelser kunne forklares på én og samme måde.

Kulturarven ødelægges dog ikke kun af fjendtlighed. Den ødelægges i endnu højere grad af besiddertrang. Fornøjelsen ved kulturarven er netop i høj grad den følelse af forbindelse til fortiden, man kan få, når man står over for en stadig genkendelig rest af den. Sådan et autentisk stykke historisk materiale føles værdifuldt – det er ofte smukt, fortæller en spændende historie, findes i begrænset mængde. Det er ikke overraskende, at passionen for kulturarven hos nogle kan udarte til en trang til at besidde kulturarvens fysiske manifestationer – også selvom de skaffes i strid med lov og ret. Derfor er der umådeligt mange penge i den ulovlige handel med kulturarv – kulturskatte som smugles ud, udgraves ulovligt eller direkte stjæles.

Den ulovlige handel betyder ikke alene, at megen kulturarv, som burde være tilgængelig for offentligheden, forsvinder ind i skjulte kunstkamre. Handlen betyder også store direkte tab for kulturarven, når de oplysninger om herkomst, der er så vigtige for forståelsen af de enkelte genstande, forsvinder. Eller når genstande slet og ret går tabt i smuglernetværkene. Som vi ser i Syrien, går ødelæggelserne og den ulovlige handel ofte også hånd i hånd.

Kulturarven har således god brug for sin retlige beskyttelse, som Ditlev Tamm beskriver fyldigt i sin bog. Selvom de retlige tiltag naturligvis ikke altid kan yde fuld beskyttelse, så må man dog glæde sig over, at en række internationale konventioner er på plads og begrænser ødelæggelserne. Det gælder både de målrettede ødelæggelser, som er sjældne men frygtelige, og dem der følger af tyveri og smugleri, som nok er små og lette at overse, men som pågår dag efter dag, år ud og år ind.

Bekæmpelsen af ødelæggelse og tyveri af kulturarv er centrale opgaver for det internationale samfund, og noget, vi også skal have fokus på i Danmarks internationale arbejde. I Danmark ser vi heldigvis kun sjældent den slags. Hos os er kulturarvens værste fjende vel hverken had eller besiddertrang, men det modsatte: Ligegyldighed. Hvis kulturarven mødes med ligegyldighed, er den vel ikke længere kulturarv, men levninger af en historie, vi ikke længere synes har nogen værdi eller relevans. Hvis vi tror, at fortiden ikke betyder noget, og det eneste, vi behøver at interessere os for, er det, der er nu.

Det er ødelæggende, både for vores kulturarv og for os selv. Ofte begrundes den manglende interesse for fortiden i, at vi må se fremad. Det er ligegyldigt med alt det gamle skidt! Det er fremtiden, der tæller. Men det siger sig selv, at

man ikke kan have noget begreb om fremtiden, hvis man snæversynet stirrer på nutiden.

»Med lov skal land bygges«, som det hedder i Jyske Lov, hvis ældste kendte eksemplar (muligvis Kong Valdemars oprindelige) for få år siden vendte tilbage til Det Kongelige Bibliotek som et af vores vigtigste stykker kulturarv. Juraen er et stærkt redskab til at beskytte kulturarven, og jeg glæder mig over, at Ditlev Tamm som vores måske førende retshistoriker nu udgiver et værk om området. Samtidig vil jeg understrege – som forfatteren selv gør – at interessen for kulturarven kommer først. Kulturarven kan beskyttes på både den ene og den anden måde, og det er i høj grad nødvendigt – men først når vi møder kulturarven som noget betydningsfuldt, noget vi må tage stilling til, lever den for alvor op til det forpligtende ord, der indgår i dens navn – *arv*.

Bertel Haarder

Side 8 og 9: Kulturarven er i dag truet fra mange sider. Palmyra er en oase i den syriske ørken med ruiner af en aramæisk by, hvis historie går tilbage til det 2. årtusinde f.Kr., og som blev erobret af romerne. Fra den antikke by Palmyra er bevaret imponerende søjlegange, et amfiteater, gravmonumenter og templer, der ikke blot har været truet af krigshandlinger, men til dels ligefrem bevidst er blevet ødelagt under borgerkrigen i Syrien siden 2011. Billedet viser Palmyra, som stedet ser ud på UNESCO's officielle billede. Foto: Unesco.

Denne bog er omfattet af lov om ophavsret og må ikke videregives – herunder udlånes, sælges eller kopieres – i digital form. Indholdet må ikke anvendes af IIS-stager i henhold til de til enhver tid gældende licensbetingelser.

© Jurist- og Økonomiforbundets Forlag

Denne bog er omfattet af lov om ophavsret og må ikke videregives – herunder udlånes, sælges eller lejes – i digital form. Indholdet må alene anvendes af licenstagere i henhold til de til enhver tid gældende vilkår.

© Jurist- og Økonomiforbundets Forlag

Denne bog er omfattet af lov om ophavsret og må ikke videregives – herunder udlånes, sælges eller kopieres – i digital form.
Indholdet må alene anvendes af licenstagere i henhold til de til enhver tid gældende licensbetingelser.

© Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Indholdsfortegnelse

Forord af kulturminister Bertel Haarder	5
Indholdsfortegnelse	11
Forfatterens forord	15
Indledning	17
Nogle grundbegreber	23
Kultur	23
Kulturarv	25
Kulturgenstande og kulturel ejendom	26
Danefæ (og danekræ)	26
Raritetskabinetter og museer	29
<i>Jørgen Hein</i> : Den store safir i Danmarks krone	38
Pligtaflevering	40
Kontaktzoner	40
Digitalisering af kulturarven	43
Cicero og Verres	44
Krig og krigsbytte	45
Lieber Code	50
Restitution og repatriering	54
Kulturbevaring og restaurering	61
Kulturpolitik	65
Kulturrelativisme	67
National identitet og erindring	68
Nationalisme og internationalisme	71
Kulturarvsindustri	76
Kulturet	78
Kulturarvslovgivning	79

De internationale konventioner	81
UNESCO	82
Beskyttelse af kulturel ejendom under væbnet konflikt	85
UNESCO-konventionen 1970	90
Verdenskulturarven 1972	97
<i>Jacob Thorek Jensen: Kulturarvsbevaring i Indien</i>	98
<i>Uffe Andreassen: UNESCO og verdenskulturarven</i>	103
Europarådets konventioner om bevaring af Europas arkitekturarv og om den arkæologiske arv	109
UNIDROIT-konventionen 1995	111
Den undersøiske kulturarv	119
<i>Ingeborg Svennevig: Konventionen om undersøisk kulturarv</i>	120
Den immaterielle kulturarv	124
Kulturel diversitet	128
Kulturelle menneskerettigheder	130
<i>Helle Porsdam: Kulturelle rettigheder</i>	132
 Kulturarvsbevaring i Danmark	 137
Slots- og Kulturstyrelsen	139
<i>Poul Bache: Om Slots- og Kulturstyrelsen</i>	139
Arkiver	146
<i>Asbjørn Hellum: Rigsarkivaren som kulturbevarer</i>	152
<i>Birgitte Possing: Privatarkiver</i>	162
Biblioteker	170
<i>Erland Kolding Nielsen: Det Kongelige Bibliotek som kulturarvsforvalter</i>	172
Museerne	178
<i>Annemarie Højer Schjøler: Østfyns museer</i>	184
<i>Ingeborg Svennevig: Undersøisk kulturarv i Danmark</i>	189
<i>Peter Thorning Christensen: Fortidsmindefredning og fæstningsanlæg</i>	192
Kulturværdiloven	197
<i>Erland Kolding Nielsen: Kulturværdiudvalgets arbejde</i>	202
Bygninger og kulturmiljøer	207
<i>Jesper Dahl: Hvorfor har vi bygningsfredning?</i>	214
<i>Eske Møller: Maltfabrikken i Ebeltoft</i>	221
<i>Lars Lund: Kulturmiljøer</i>	223

Afslutning	229
Noter	231
Litteratur	237
Stikordsregister	241

Denne bog er omfattet af lov om ophavsret og må ikke videregives – herunder udlånes, sælges eller kopieres – i digital form.
Indholdet må alene anvendes af licenstagere i henhold til de til enhver tid gældende licensbetingelser.

© Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Forfatterens forord

Som barn voksede jeg op på Dantes Plads i København. Midt imellem to store kulturinstitutioner. På den ene side lå og ligger stadig Nationalmuseet, på den anden side Ny Carlsberg Glyptotek. Megen underholdning for børn var der ikke dengang i 1950'erne, og museumsbesøg i de to samlinger blev tidligt en del af barndommens gadeliv. Egtvedpigene, som vi dengang endnu troede var dansk, vikingerne, nordboerne i Grønland, shamaner, den nu forsvundne løve fra Hama i Nationalmuseets gård, faraoer og mumier, græske guder, niobiderne og Pompeius og de romerske kejsere og damer med sære frisurer blev skikkelser i et univers, der førte tanken længere bort fra hverdagen end det dengang populære elektriske Märklin-tog, som aldrig fandt vej til juletræet i mit barndomshjem.

Interessen for de store og mangfoldige museer, de universelle museer, hvor der er så meget at se og sammenligne og tænke over, var blivende. Dengang var det bare genstande, som talte til fantasien. I dag hedder det kulturarven, og spørgsmålet om, hvor den befinder sig bedst, og hvordan vi skal passe på den, hører til dem, som der er større og større interesse for. Jeg blev hverken arkæolog eller antropolog eller en fagmand i de skønne kunster, men jurist. Måske netop derfor denne bog. Min interesse for kulturarven går langt tilbage, og bag denne bog ligger et ønske om at synliggøre kulturarvsbevaring som en juridisk disciplin, der fortjener at blive behandlet professionelt som et eget fascinerende fagområde. Her møder juraen æstetiske og humanistiske discipliner, og de kan gensidigt befrugte hinanden.

Bogen henvender sig til enhver med interesse for kulturarven og den måde, som den reguleres på i dag ved internationale konventioner og i national lovgivning. Sigtet er at indføre i de grundlæggende principper, som præger et fascinerende og i dansk jura ikke særlig velopdyrket felt. Hensigten er at pege på og fortælle om den særlige regulering af dette område og herunder at omtale nogle af de problemer, der følger af mødet mellem juridiske regler og en kultur og opfattelser af kulturen og dens bevaring, der ikke uden videre eller særlig let lader sig fange ind af juraen.

Bogen er udarbejdet på grundlag af læsning, af samtaler, indlæg på internationale konferencer mv. En række fonde har på forskellige stadier af arbejdet ydet støtte til bogen. Det gælder Realdanmark Fonden, Augustinus Fonden og Gangstedfonden, der hermed bringes en varm tak. En særlig tak rettes til dem, der har bidraget til bogen med deres viden og på anden måde, herunder Marlene Nielsen, Amalie Gjødesen-Thystrup, der har gennemlæst og kommenteret manuskriptet i en foreløbig udgave, David Sørensen, der har bistået med litteratur- og stikordsfortegnelse, og Helle Lassen der både har læst korrektur og kommenteret manuskriptet. Cand.mag. Cecilie Brito Cederstrøm har som studentermedhjælp og senere videnskabelig assistent på Center for Retskulturelle Studier i perioden 2012-14 indsamlet et stort materiale om kulturarvsbevaring og ved samtaler og anden hjælp været en inspiration i forbindelse med de studier, som ligger til grund for denne bog.

Da jeg begyndte at skrive bogen, vidste jeg ikke så meget om kulturarven og dens bevaring, som jeg gør nu. Og jeg har ikke i praksis beskæftiget mig med kulturarvsbevaring. Jeg har derfor bedt en række personer, som har kulturarvsbevaring som en del af deres hverdag, om at medvirke med afsnit om deres institution eller deres personlige syn på kulturarven, sådan som de nu er sat til at forvalte den. Disse »gæsteafsnit« er sat ind rundt omkring i bogen, hvor de hører hjemme. Der rettes samtidig hermed en meget varm tak for hjælpen til Jacob Thorek Jensen, Uffe Andreasen, Jørgen Hein, Ingeborg Svennevig, Asbjørn Hellum, Birgitte Possing, Helle Porsdam, Erland Kolding Nielsen, Poul Bache, Annemarie Højer Schjøler, Jesper Dahl, Peter Thorning Christensen, Eske Møller og Lars Lund, der beredvilligt har bidraget til bogen med deres personlige betragtninger, erfaringer og viden.

Ditlev Tamm

Indledning

Sammenstillingen af de to ord ret og revolution er kendt blandt jurister, der interesserer sig for historie.¹ Retten bevæger sig som regel frem i rolige bevægelser, der følger samfundsudviklingen, men undertiden sker der spring, som på en gang flytter retten fra et sted til et helt andet. Det kan dreje sig om retten som helhed eller store dele af retten, eller der kan være tale om særlige områder af retten, som pludseligt radikalt forandrer sig. En sådan revolution, eller i hvert fald noget i den retning, skete på kulturarvsområdet i 1970, da den internationale organisation under FN for uddannelse, videnskab og kultur, som vi kender som UNESCO, vedtog en konvention om forbud mod og forebyggelse af ulovlig import, eksport og handel med genstande, som kunne betragtes som kulturel ejendom (*Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property*), som vendte op og ned på forestillingen om kulturarven og var med til at sætte kulturarven på den internationale dagsorden i et helt andet omfang end tidligere. Konventionen taler om »cultural property«. Senere er man med et nyt ord begyndt at tale om »cultural heritage«, og siden 1970'erne taler vi også i Danmark gerne om vores egen eller verdens kulturarv eller om kulturgenstande eller kulturelle objekter. Men også andre udtryk benyttes, og terminologien ligger ikke fast eller anvendes konsekvent.

Det tog sin tid, førend et større antal lande traf beslutning om at tilslutte sig og få underskrevet UNESCO's 1970-konvention, der helt ændrede forestillingerne om, hvor verdens kulturværdier skal befinde sig. I den vestlige verden er vi mange steder, herunder i Danmark, forvænt med at kunne gå på museum i vort eget land og der opleve andre kulturer. Vi har, som allerede antydnet i indledningen, sådanne universelle museer, der formidler kulturarven fra store dele af verden. Den kulturelle mangfoldighed og muligheden for på samme sted at opleve flere kulturer anses traditionelt som en vigtig del af vort kulturudbud, der samtidig ved at muliggøre sammenligninger bidrager til forståelsen af verden som helhed. Det nye princip, som blev fastslået i UNESCO-konventionen 1970, er det stik modsatte, nemlig at genstande af kulturel værdi ikke for fremtiden frit skal kunne omsættes eller flyttes fra sted

til sted, men at de i princippet skal forblive i eller – hvis de er udført i strid med konventionens regler – leveres tilbage til oprindelseslandet. Det ville i dag være umuligt at opbygge de store samlinger af fremmede kulturgenstande, som vi kan se på de førende museer rundt omkring i Verden, men først og fremmest i Europa og i USA. Den nye situation og en række skandaler i de senere år omkring erhvervelse af kulturgenstande har også ført til en vis tøven hos mange museer, når det gælder indkøb.

Også en anden UNESCO-konvention har været med til at ændre vores forestillinger om kulturarven og dens bevaring. I 1972 vedtog UNESCO en konvention om beskyttelse af Verdens kultur- og naturarv (*Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*), som ligeledes har fået stor opmærksomhed, og hvis virkninger har haft vidtrækkende konsekvenser for opfattelsen af, hvad kulturarv er, og hvad man skal stille op med den.

Overvejelserne omkring denne konvention begyndte, da det dæmrede, hvilke konsekvenser for kulturarven i Egypten konstruktionen af Aswan-dæmningen ved Nilen i årene 1959-1970 ville få. Dæmningen blev en succes – om end med visse bivirkninger – når det gjaldt spørgsmålet om at regulere Nilen, sikre mod oversvømmelser og skabe ny energi. Samtidig medførte dæmningen imidlertid, at mennesker måtte flyttes, og store områder med værdifulde mindesmærker om menneskelig bosættelse i årtusinder blev sat under vand og dermed ville gå tabt. Redningen af det ældgamle Abu Simbel-tempel ved Nilen med de karakteristiske Ramses-figurer fra det 13. årh. f. Kr. blev et særlig spektakulært udtryk for den opfattelse, at verden rummer umistelige kulturværdier, som det er værd at sætte store ressourcer ind på at fastholde. Abu Simbel blev samtidig et ret enestående eksempel på, at også den hidtil faste kulturarv kan flyttes i en redningsaktion, som satte nye standarder for kulturarvsbevaring. Med konventionen 1972 skabtes forestillingen om, at der inden for grænserne af de enkelte nationer er steder, der hører til hele Verdens kulturarv.

Vi er mange, der på rejser opsøger disse steder, som ikke alle, hvis ikke de var optaget på UNESCO's liste over verdensarv, ville have fået samme opmærksomhed. Det kan være på godt og ondt, opmærksomheden og publikumstilstrømningen kan blive for overvældende. Der sker undertiden en »tivolisering«, og stedets atmosfære bliver forstyrret, men grundlæggende er der tale om et projekt, der har bidraget til at se Verden og dens kulturmindestmærker i et nyt lys. Konventionen har ved netop at omfatte hele Verden bidraget til at rette vor opmærksomhed ikke blot mod de traditionelt mere kendte europæiske kulturskatte, men netop også mod kulturen i andre dele af Verden. Derfor taler vi om verdenskulturarven.